

فصلنامه علمی پژوهشی اخلاق پژوهی

سال ششم • شماره سوم • پاییز ۱۴۰۲

Quarterly Journal of Moral Studies
Vol. 6, No. 3, Autumn 2023

بررسی تطبیقی گدهای اخلاقی حریم خصوصی در نهج البلاغه و فضای مجازی

مهديه اسماعیلی* | حمید حمیدیان** | احمد زارع زردینی***

doi: 10.22034/ETHICS.2024.51105.1629

چکیده

حق بهره‌مندی از حریم خصوصی، از مهم‌ترین مصادیق حقوق بشر به حساب آمده و با بررسی منابع دینی و نیز سیره رسول اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع)، درمی‌یابیم که اسلام فراتر از دیگر نظام‌های حقوقی، حافظ و مدافع این حق بوده است. پوشیده نیست که با ظهور فضای مجازی و به دلیل ابعاد و ماهیت خاص آن، لزوم حفظ و حراست از این حق شکلی جدی‌تر و مهم‌تر به خود گرفته است. حضرت علی (ع) نیز حق حریم خصوصی افراد را ارج می‌نهد و نسبت به حفاظت از آن اهتمام ویژه داشتند. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه و استناد به منابع کتابخانه‌ای، سعی در تطبیق گدهای اخلاقی حریم خصوصی در نهج البلاغه و فضای مجازی دارد تا نشان دهد که ضرورت حمایت اخلاقی از این حق با ظهور و بروز فضای مجازی و توسعه روز افزون آن، بیش از پیش احساس می‌شود.

کلیدواژه‌ها

امام علی (ع)، نهج البلاغه، حریم خصوصی، فضای مجازی. اخلاق فضای مجازی.

* دانشجوی دکتری علوم و معارف نهج البلاغه، دانشکده الهیات دانشگاه میبد، میبد، ایران. | m.esmaili1991@gmail.com

** استادیار گروه علوم قرآن حدیث، دانشکده الهیات دانشگاه میبد، میبد، ایران. (نویسنده مسئول) | hamidiyan@meybod.ac.ir

*** دانشیار گروه علوم قرآن حدیث، دانشکده الهیات دانشگاه میبد، میبد، ایران. | zarezdini@meybod.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۲ □ تاریخ تأیید: ۱۴۰۳/۰۲/۰۹

■ اسماعیلی، مهديه؛ حمیدیان، حمید؛ زارع زردینی، احمد. (۱۴۰۲). بررسی تطبیقی گدهای اخلاقی حریم خصوصی در نهج البلاغه و فضای مجازی. فصلنامه اخلاق پژوهی. ۶(۲۰). ۱۰۵-۱۲۸. doi: 10.22034/ETHICS.2024.51105.1629

۱. مقدمه

سرعت پیشرفت فناوری‌های نوین، زندگی بشر را با تحولات شگرفی روبه‌رو کرده که زمانی تصور آن نیز غیر ممکن بود. جذابیت، سرعت بالای تبادلات، مجهول‌الهی بودن افراد، فرازمانی و فرامکانی بودن، از مهم‌ترین ویژگی‌های فضای سایبر هستند. ویژگی‌هایی که به رغم منفی‌های آن، زیان‌های قابل توجهی را نیز متوجه افراد و جوامع می‌نمایند. به عبارت دیگر، فضای مجازی در عصر حاضر حکم شمشیری دو لبه دارد و امکان منتفع و یا متضرر شدن از این محیط وجود دارد. ماهیت طراحی فضای مجازی به گونه‌ای است که امکان ایجاد آسیب‌ها، نسبت به فضای فیزیکی، نمود بیشتری دارد. یکی از این آسیب‌ها که متوجه کاربران فضای مجازی است، نقض حریم خصوصی آنهاست. این حق جایگاه بسزایی در زندگی اجتماعی افراد داشته و همگان به لزوم رعایت و حفاظت از آن، اذعان دارند و برخی از تنش‌های اجتماعی، بر سر تجاوز به این محدوده خاص صورت گرفته و همواره هر گونه تعدی به این حریم مذموم شمرده شده است. امروزه و با ظهور اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، تعرض به حریم خصوصی افراد، بیش از پیش تسهیل شده است.

فضای مجازی، ماهیتاً یا اجباراً حریم خصوصی دیگران را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ بدین معنا که گاهی با توجه به ماهیت خاص فضای مجازی، شرایط برای نقض حریم افراد فراهم می‌شود و گاهی نیز به اجبار، از طریق برنامه‌ها (اپلیکیشن‌ها) و سکویهای اینترنتی اطلاعاتی از کاربران دریافت می‌شود. در واقع، ویژگی‌های مهم فضای سایبری از جمله عدم تماس چهره به چهره و عدم وجود نهادهای نظارتی، باقی‌نماندن آثاری از رد پای مجرمین و آزادی بی‌حد و حصر در اینترنت، شرایط مناسبی را برای مجرمان فراهم می‌سازد تا مرتکب جرم شوند. فضای سایبر، شرایطی را به وجود آورده است که بزهداران با کمترین هزینه و اضطراب بیشترین خسارت و صدمه را به وجود آورند (نک: باستانی، ۱۳۸۳). بنابراین، اوضاع نقض حریم شخصی افراد، بسیار بغرنج بوده و روز به روز بحرانی‌تر می‌شود. این پژوهش به دنبال این است که بر اساس مفاهیم مرتبط با نقض حریم خصوصی در نهج‌البلاغه، این مفاهیم را با مصادیق عینی نقض آن در فضای مجازی تطبیق دهد.

نیل به این نتیجه که میزان اهمیت حریم خصوصی از صدر اسلام تا بحال، نه تنها کاسته نشده، بلکه ضرورت حمایت اخلاقی از این حق با ظهور فضای مجازی، بیش از پیش احساس می‌شود، محتمل است. این مقاله در صدد پاسخ‌گویی به این سؤالات است: (۱)

حریم خصوصی در نهج البلاغه چه گستره و ابعادی دارد؟ (۲) معادل‌های مفاهیم
حریم خصوصی در نهج البلاغه با فضای مجازی کدام‌اند؟

۱.۱. پیشینه پژوهش

در رابطه با مباحث «حریم خصوصی» و «فضای مجازی» و ارتباط آنها با نهج البلاغه، کتاب‌ها و مقاله‌ها و پایان‌نامه‌های متعددی به چاپ رسیده است: محمد اسحاق مسعودی (۱۳۹۶)، در کتاب حریم خصوصی و نظارت اجتماعی از منظر قرآن و نهج البلاغه به مبانی نظری نگاه اسلامی و غربی در حریم خصوصی و نظارت اجتماعی، تبیین چگونگی تعامل دو حوزه حریم خصوصی و نظارت اجتماعی و شیوه‌های نظارت اجتماعی از منظر قرآن و نهج البلاغه پرداخته و بر اساس روایات، حریم خصوصی را از سه بُعد (جسمی-روحی-مالی) بررسی کرده است. در این اثر نامی از فضای مجازی به میان نیامده است. مریم صانع پور، نیز در کتاب اخلاق شهروندان دنیای مجازی، با تمرکز بر قرآن و نهج البلاغه (۱۳۹۶)، معتقد است اسلام به عنوان یک آیین جهانی، با مجموعه‌ای از مشترکات اخلاقی مبتنی بر فطرت انسان، امکان ارتباطات اخلاقی را برای انسان‌ها و جوامع مختلف فراهم می‌کند. منظور نگارنده از «آموزه‌های اخلاقی» که عموم مردم را مخاطب قرار داده، همان آموزه‌های عقلی اخلاق ارشادی است که به علت ابتدا بر عقل مشترک، قابل توجه برای همه آحاد مردم و مورد پذیرش ایشان است. بنابراین، با استفاده از آموزه‌های اخلاق ارتباطی قرآن و حدیث، می‌توان منظومه‌ای اخلاقی مبتنی بر مشترکات انسانی طراحی کرد که پاسخ‌گوی دغدغه‌های جامعه جهانی در عصر ارتباطات باشد. این اثر، راهکار اخلاقی را به عنوان راهکاری کلی و همه‌پسند، برای حل مشکلات فضای مجازی مطرح کرده و به راهکارهایی برای حل معضل نقض حریم خصوصی در فضای سایبر اشاره نشده است. در پایان‌نامه‌ای با عنوان «حریم خصوصی فرد و عوامل نقض آن از دیدگاه قرآن و روایات» (۱۳۹۳)، اثر رحمانی خاتقاهی، موضوع تضمین حریم خصوصی در حقوق شهروندی، از نگاه قرآن و نهج البلاغه بیان و تحلیل شده است. و در کتاب حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق اسلام، تطبیقی و ایران (۱۳۸۳)، نیز مؤلف (انصاری) بر این باور است که قدمت حمایت از حریم خصوصی در حقوق اسلامی بسیار بیشتر از دیگر نظام‌های حقوقی است و مقوله‌های مختلف این حق با مبانی مستحکمی مورد حمایت قرار گرفته است؛ با این

وجود، در تدوین قوانین و مقررات مختلف مرتبط با حریم خصوصی، اهمیت این حق آنچنان که باید درک نشده است. در کتاب صیانت از حریم خصوصی در فضای مجازی بر اساس هنجارهای اسلامی» (۱۳۹۲) اثر فهیمه سید سعادت نیز ضمن تطبیق حریم خصوصی و فضای مجازی، نظر اسلام در پاسداشت حریم خصوصی بر مبنای سه اصل «کرامت انسان، حرمت مؤمن و عمومیت اذن» بیان گردیده و مفاهیم اخلاقی بازخوانی شده‌اند. در دو اثر پیش گفته، اشاره‌ای به مباحث مرتبط با نهج البلاغه نشده است.

چنانکه مشهود است، کمتر اثری به موضوع حریم خصوصی از منظر امام علی (ع) و با تکیه بر مقتضیات فضای مجازی پرداخته است و از این جهت، پرداختن به این حوزه ضروری است.

۲. مفهوم‌شناسی حریم خصوصی و فضای مجازی

جی سولو^۱ حریم خصوصی را «مفهومی تعریف‌ناپذیر و مبهم» می‌داند (Solove, 2010, p. 1-12). وارن^۲ و براندیس^۳ حریم خصوصی را «حق تنها بودن» دانسته‌اند (Warren and Brandeis, 1890, p. 193). پروسر^۴، حریم خصوصی را به صورت چهار شبه‌جرم «مزاحمت، افشاکاری، نمای دروغین، تصاحب» تعریف کرده است (Prosser, 1960, p. 389). دیگری حریم خصوصی را «قلمرویی از زندگی افراد می‌داند که تمایل ندارند که دیگران بدون اجازه واردش شده یا از آن آگاهی یابند» (کارل، ۱۳۷۰، ص ۴۲). در واقع، «حریم خصوصی» قلمرویی از زندگی هر فرد است که آن فرد نوعاً عرفاً یا با اعلان قبلی انتظار دارد، دیگران بدون رضایت او به اطلاعات راجع به آن قلمرو دسترسی نداشته باشند یا به آن قلمرو وارد نشوند یا به آن قلمرو نگاه یا نظارت نکنند و یا به هر صورت دیگری او را در آن قلمرو مورد تعرض قرار ندهند (انصاری، ۱۳۸۷، ص ۲۳۲). کمیته کالکات^۵ انگلستان حریم خصوصی را «حق افراد برای حمایت شدن در مقابل ورود بدون اجازه به امور زندگی و خانواده‌های‌شان با ابزار مستقیم فیزیکی یا به وسیله نشر اطلاعات» دانسته است.

به نظر می‌رسد در طول سالیان متمادی، تعاریف بشر از انگاره حریم خصوصی، به روز شده و صرفاً تعاریف سنتی، پاسخ‌گوی نیازهای جدید بشر نیستند. در تعریف شورای اروپا در

1. Daniel J. Solove
2. samuel warren, 1852- 1910.
3. louis D brandeis, 1856- 1941.
4. William Prosser, 1972- 1898.
5. culcuttcommittee

قطعه‌نامه ۱۹۷۰ در مورد حریم خصوصی چنین گفته شده:

امور مربوط به زندگی خصوصی، خانوادگی و مسکن، تمامیت جسمی و روحی، آبرو اعتبار و شهرت و حیثیت افراد، امتناع از این‌که چهره‌ای کاذب از شخص ساخته شود، عدم افشاء وقایع و حقایق نامربوط و آزاردهنده، عدم افشای غیرمجاز تصاویر خصوصی، حمایت از عدم افشای اطلاعاتی که اشخاص بر اثر اعتماد به دست آورده یا در اختیار آن‌ها قرار گرفته است (محسنی، ۱۳۸۹، ص ۳۳۹).

در حقوق ایران در ماده ۲ «لایحه حمایت از حریم خصوصی» آمده است:

قلمرویی از زندگی شخص است که آن شخص عرفاً یا با اعلان قبلی در چارچوب قانون، انتظار دارد تا دیگران بدون رضایت او به آن وارد نشوند یا بر آن نگاه یا نظارت نکنند و یا به اطلاعات راجع به آن دسترسی نداشته یا در آن قلمرو او را مورد تعرض قرار ندهند. جسم، البسه و اشیاء همراه افراد، اماکن خصوصی و منازل، محل‌های کار، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی با دیگران «حریم خصوصی» به حساب می‌آیند.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در برخی از اصول فصل سوم به برخی از مصادیق حریم خصوصی مانند حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن (اصل ۲۲)، عقاید (اصل ۲۳)، نامه‌ها و مکالمات تلفنی و الکترونیکی (اصل ۲۵) تصریح کرده است. مطابق ماده ۱ قانون مجازات مدنی، چنین آمده است:

هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتي یا به هر حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود است.

در روایتی مشهور از رسول خدا تقسیم جامعی از محدوده حریم خصوصی صورت گرفته است: «المُسْلِمُ حَرَامٌ كُلُّهُ مَالُهُ وَ دَمُهُ وَ عَرَضُهُ»؛ (مسلمان از هر جهت حرمت دارد؛ مالش، خونس و آبرویش) (محقق حلی، ۱۴۱۳، ج ۱، ص ۳۰۷). می‌توان چنین گفت که تعریف مسعودی از حریم خصوصی، تعریفی جامع و شامل و برآیند تعاریف جا افتاده است:

حریم خصوصی عبارت از قلمرو و محدوده‌ای از زندگی است که فرد در آن از امنیت

و احترام و کرامت انسانی در ابعاد جسمی، مالی و حیثیتی بر اساس شرع و قانون برخوردار باشد و بتواند از حق سلطه خود در این حوزه‌ها بهره‌مند و از تعرض دیگران مصون باشد (مسعودی، ۱۳۹۶، ص ۵۶).

حریم خصوصی در فضای مجازی از پیچیده‌ترین مسائل اخلاق فناوری به شمار می‌رود و برخی صاحب‌نظران آن را در کنار سه اصل دیگر - مالکیت معنوی، صحت و دقت و در دسترس بودن - برای تنظیم ضوابط اخلاقی فضای مجازی لازم می‌دانند (مرادی و زارعی زوارکی، ۱۳۹۶، ص ۵۹-۹۰). فضای سایر حداقل به دو طریق به مباحث راجع به حریم خصوصی به صورت ویژه مرتبط است. نخست اینکه انواع خاصی از تهدیدها نسبت به حریم خصوصی را در سطحی مطرح می‌سازد که پیش از آن به وسیله فناوری‌های دیگر ممکن نبود. دوم اینکه با استفاده از ابزارها و روش‌های خاص و منحصر به فرد این فضا، مخاطرات ویژه‌ای که از طریق ارتباطات دیگر ممکن نبوده تحقق یافته است. دامنه اثرگذاری و وسعت این تهدیدات و مخاطرات، قابل مقایسه با فضای حقیقی نیست؛ زیرا مجرم در این فضا به راحتی می‌تواند به حریم خصوصی تسلط یافته و اطاعات شخصی را تحصیل نماید و نیز با استفاده از ویژگی‌های خاص فضا مصون از تعقیب بماند. (محمد نسل، ۱۳۹۵، ص ۲۰).

۱۱۰

۲.۲. حریم خصوصی در نهج البلاغه

کتاب شریف نهج البلاغه، از مهم‌ترین منابع شیعه و مجموعه‌ای ارزشمند از سخنان بلیغ حضرت علی (ع) است که در بردارنده مسائل گوناگون فردی و اجتماعی است. حریم خصوصی و ابعاد آن نیز - بر اساس تعریفی که از حریم خصوصی ارائه گردید - در بیانات امام علی (ع) فراوان دیده می‌شود؛ اگر چه به تبع قرآن و نیز شرایط زمانی و مکانی، نامی از اصطلاح «حریم خصوصی» به میان نیامده، اما در قالب حمایت ویژه از دیگر حقوق - جان، مال و آبرو - مورد حمایت واقع شده است. با تدقیق و امعان نظر در متن نهج البلاغه ملاحظه می‌گردد که ابعاد حریم خصوصی در این کتاب ارزشمند با تعریف ارائه شده از حریم خصوصی، همخوانی قابل توجهی دارند، امام علی (ع) در خطابه‌ای در نخستین روزهای پس از خلافت، خطاب به مردم فرمودند:

هرکس از شما بتواند خدا را در حالی ملاقات کند که دستش از خون و اموال مسلمانان پاک و زبانش از آبروی مردم سالم ماند، باید چنین کند (نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶).

به یقین چنین کسی در پرتو تقوا، مشمول برترین عنایات الهی خواهد شد. چه تقوایی از این بالاتر که اذیت و آزار انسان به هیچ کس نرسد و اصول سه‌گانه احترام انسان‌ها را رعایت کند:

احترام جان و مال و آبرو، به قدری مهم است که رعایت آن، نشانه مسلمان بودن است و ترک آن دلیل بر بیگانگی از اسلام است (مکارم و همکاران، ۱۳۹۰، ج ۶، ص ۵۷۹).

بر اساس تعریف مبنای حریم خصوصی و آنچه از کلام امام علی (ع) به دست آمده است، گستره حریم خصوصی با توجه به سه بُعد «اموال و دارایی‌ها»، «جسم و جان» و «حیثیت و آبرو» مورد تحلیل و بررسی قرار خواهد گرفت.

۲.۱. مستندات حریم خصوصی مرتبط با اموال در نهج‌البلاغه

مال و مالکیت افراد از بنیان‌های اصلی جوامع به حساب می‌آید. «در لغت به هر آنچه شایسته مالکیت در آمدن و حیازت باشد «مال» گویند؛ به عبارت دیگر، هر عین یا منفعتی که انسان در عمل مالک شود، به آن مال گویند» (طاهری و انصاری، ۱۳۸۳، ص ۱۴۴۵). «حریم» در لغت‌نامه دهخدا، به معنای چیزی که حرام باشد و بدان نباید دست یازید و چیزی که از آن حمایت کنند و جنگ کنند بر آن، آمده است (دهخدا، ۱۳۸۹). اموال یکی از مهم‌ترین چیزهایی است که به فرد تعلق دارد. انسان برای به دست آوردن مال تلاش می‌کند و به حفظ و نگهداری و افزودن آن علاقه‌مند است (مسعودی، ۱۳۹۶، ص ۵۵). جنگ‌ها، کشمکش‌ها و نزاع‌ها از گذشته تا کنون بر سر تصاحب مال و ثروت اندوزی بوده است (مکارم و همکاران، ۱۳۸۹، ج ۵، ص ۴۸۴). بر اساس تعاریف ارائه شده از حریم خصوصی، مال و اموال جزو حریم شخصی هر فرد به حساب می‌آید که فرد به صورت ذاتی، به دنبال حفاظت و حراست از آنهاست و تسلط اغیار بر آن را بر نمی‌تابد.

حضرت علی (ع) در طولانی‌ترین نامه نهج‌البلاغه که سرشار از توصیه‌های اخلاقی به مالک اشتر است، او را بیش از پیش به رعایت حقوق مادی و معنوی مردم دعوت کرده و می‌نماید «حق را به صاحب حق، هرکس که باشد، نزدیک یا دور، بپرداز» (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳). یعنی بدون توجه به موقعیت افراد و خویشاوندی یا عدم خویشاوندی آنها با تو باید نگاهیان حقوق مادی آن‌ها باشی و به حریم خصوصی آنها احترام بگذاری.

با مطالعه عمیق تاریخ اسلام، ملاحظه می‌شود که امیرالمؤمنین (ع)، نمونه بارز عمل به گفته‌های خویش هستند. ایشان مطابق خطبه ۲۲۴، حاضر نشدند کمی بیشتر از حق مالی عقیل

۱۱۱

از بیت المال، به او بدهند؛ زیرا در این صورت، در حق دیگران اجحاف می‌شد و با عنایت به توجه حضرت به حریم شخصی مال انسان‌ها، ایشان چنین مسئله‌ای را برنتابیدند و نوع برخورد ایشان با برادر بزرگترشان، به عنوان الگویی نمونه در طول تاریخ، رخ‌نمایی می‌کند. نامه ۲۴ نهج‌البلاغه دربردارنده وصیت اقتصادی حضرت نسبت به اموال شخصی ایشان است و به زیبایی و وضوح، مال، جزء حریم شخصی افراد دانسته شده که می‌توان آن را در راهی که مورد پسند است، به مصرف رساند. حضرت سرپرستی اموال شخصی خویش را به فرزند ارشدشان می‌سپارند که آن‌گونه که رواست، آن را مصرف کرده و از آن انفاق کند. نیز اشاره می‌کنند که اگر برای حسن (ع) حادثه‌ای رخ داد، حسین (ع) سرپرستی آن را پس از برادرش بر عهده گیرد. حضرت علی (ع) حتی در مورد سود حاصل از اموالشان نیز وصیت کردند و از فرزندانشان خواستند تا اصل مال را حفظ کرده و تنها از میوه و درآمدش بخورند و انفاق کنند.

۲.۲.۲. مستندات حریم خصوصی مرتبط با جسم و جان در نهج‌البلاغه

کامل‌ترین حریم از جهت حمایتی، حریم جسمانی فرد است. تمامیت جسمانی هر شخص نخستین و مهم‌ترین داشته اوست که تجاوز به آن در همه نظام‌های حقوقی جهان با شدیدترین مجازات‌های کیفری مواجه است (صادق، ۱۳۸۸، ج ۱ ص ۱۱۷). تجاوز به حریم جسمانی افراد در آموزه‌های قرآنی نیز منع شده و زنا و لواط مورد نهی و حرمت قرار گرفته است (سوره اسراء، آیه ۳۲). امام علی (ع) در عهدنامه مالک اشتر، مسئله بسیار مهم حرمت خون انسان‌ها را مطرح کرده‌اند. حضرت با تعبیرات فراوان و مؤکد مالک را از این کار برحذر می‌دارند. به یقین مالک کسی نبود که خون بی‌گناهی را بریزد، بلکه مراد این است زمانی که فرمان قتل افراد مهدورالدم را صادر می‌کند، نهایت دقت را به خرج دهد تا بی‌گناهی کشته شود (مکارم و همکاران، ۱۳۹۰، ج ۱۱، ص ۱۲۲). حضرت علی (ع) پیامدهای نکبت‌بار خون به ناحق ریخته شده را یادآور می‌شوند: نزدیک شدن کیفر الهی، بزرگی مجازات الهی، نابودی نعمت‌ها و زوال حکومت. از سوی دیگر، داوری خداوند نسبت به خون‌های به ناحق ریخته شده، پیش از داوری دیگر اعمال صورت می‌گیرد که نشان از اهمیت موضوع دارد. سپس به مالک دستور می‌دهند که مبادا پایه‌های حکومت را با ریختن خون افراد بی‌گناه تقویت نماید؛ زیرا این کار از مصادیق قتل عمد بوده و زبان را نزد خداوند قاصر کرده و تقاص آن، قصاص خواهد بود. هم‌چنین به او دستور می‌دهند که اگر به غیر عمد سبب قتل

کسی شد، حتماً خون‌بها را به خانواده آن فرد پرداخت کند و در این بین، اسیر غرور قدرت نشود. امام در این مکتوبه، به خوبی به موضوع احترام به حریم خصوصی دیگران تأکید دارند و اهتمام بی‌بدیلی نسبت به این مسئله دارند. ایشان در سخنانی پیش از شهادت، خطاب به اهل بیت (ع) شان، سخنان نابی را به عنوان وصیت، ارائه می‌کنند. ایشان به خوبی، مسئله حریم بودن جسم را تبیین کرده و می‌فرمایند که «اگر مانند خود اختیار خون خویش را دارم» (نهج البلاغه، نامه ۲۳). یعنی اگر شهادت نصیب من نشد و زنده ماندم، خودم مختار هستم که این ملجم را ببخشم یا قصاص کنم؛ زیرا جان، متعلق به من است و تصمیم برای عفو یا قصاص با من است؛ ولی اگر مزد دلاوری‌های سال‌های جهاد در رکاب رسول خدا (ص) و پس از شهادت ایشان، با شهادت داده شد و به دیدار رسول الله (ص) شتافتم و شما فرزندان ولی دم شدید، قاتل را به همان شکلی که بر من زده قصاص کنید (نک: نهج البلاغه، نامه ۴۷).

یکی از مهم‌ترین مباحثی که در خطبه‌ها و نامه‌های حضرت علی (ع) خطاب به معاویه و دیگران به چشم می‌خورد، اعلام ایشان نسبت به بری بودن از خون عثمان است. ایشان در نامه ۵۵ خطاب به معاویه می‌فرمایند: «تو چیزی را از من درخواست می‌کنی که دست و زبانم هرگز به آن نیالود». منظور ایشان همان قتل عثمان است. عثمان که در طول خلافتش، تبعیض و اختلاف طبقاتی را به اوج رساند و به گواهی تاریخ، شورش‌های اجتماعی متعددی شکل گرفت که در نهایت منجر به قتل عثمان شد. امیرالمؤمنین (ع) علی‌رغم مخالفت‌های شدید با کارهای عثمان، همواره حامی او بود و نصایح دلسوزانه خود را نسبت او بیان می‌کرد و بر اساس آنچه در تاریخ ثبت شده، ایشان مخالف خلیفه‌گشی بوده و همواره نسبت به پیامدهای شوم آن هشدار می‌دادند. به طور قطع، می‌توان گفت که حضرت همان‌طور که جان همه انسان‌ها را محترم می‌دانستند و تعرض به آن را امری نابخشودنی تلقی می‌نمودند، نسبت به خون خلیفه مسلمان نیز چنین نظری داشتند و قائل به حرمت نقض حریم خصوصی افراد بودند.

۳.۲.۲. مستندات حریم خصوصی مرتبط با حیثیت و آبرو در نهج البلاغه

مهم‌ترین حوزه بررسی حریم خصوصی افراد، حوزه مرتبط با روان و حیثیت انسان‌هاست. همان گونه که پیش‌تر اشاره شد، اهمیتی که افراد برای حریم خصوصی قائل هستند، ناظر به حفظ کرامت و شخصیت افراد است و این مهم، در حیطه آبروی افراد نمود بیشتری دارد. ناگفته نماند

که برخی از عناوین پیش رو متضمن مفاهیم متعددی بوده و بعضاً همپوشانی نسبی دارند.

شایعه‌پراکنی و توجه به شایعات

حضرت علی (ع) در خطبه ۱۴۱، به دنبال نهی از استماع غیبت و پذیرفتن سخنان باطل در خصوص افراد باایمان که سابقه مثبتی در دین‌داری دارند، به مسئله عدم توجه به شایعاتی که در میان مردم مطرح می‌شود، اشاره کرده و توصیه دارند که تا عیب فردی را با چشم خود ندیده و بدان یقین نکرده‌اید، به صرف شنیدن از دیگران باور نکنید. اگر مردم همین جمله امام در این خطبه که «میان حق و باطل چهار انگشت بیشتر فاصله نیست» را به خاطر بسپارند و در همه جا به آن عمل کنند، به یقین، خوش‌بینی و حُسن ظن جای بدبینی و سوء ظن و اعتماد جای بی‌اعتمادی و محبت جای نفرت و کینه‌توزی را خواهد گرفت و شایعات بی‌اساس درباره اشخاص و گروه‌ها از رونق خواهد افتاد و شایعه‌پردازان هرگز به اهداف شوم خود نخواهند رسید و روح سلامت بر جامعه حاکم می‌شود (مکارم و همکاران، ۱۳۹۰، ج ۵، ص ۵۷۳).

۱۱۴

پرده‌داری

حضرت علی (ع) با اشاره به ردائیل اخلاقی منافقین، آنها را افرادی می‌دانند که اگر کسی را سرزنش کنند، عیب‌هایش را آشکار و او را سرافکننده می‌سازند (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۹۴). بسا این که عیب‌های او را در حضور کسی به او می‌گویند که دوست ندارد وی در جریان آنها قرار گیرد و اینها، ناصحانی خیراندیش نیستند که در هنگام عتاب، پرده از گناه انسان بر ندارند و به کنایه‌ای لطیف و سرپیسته اکتفا کنند (بحرانی، ۱۴۱۷، ج ۳، ص ۷۷۹)؛ حال آنکه اسلام دستور می‌دهد این کار با ظرافت انجام شود؛ نه آبروی مسلمانی بریزد و نه ناراحت شود (مکارم و همکاران، ۱۳۹۰، ج ۷، ص ۶۱۱-۶۱۲).

سب و دشنام

بر اساس توصیه‌های اخلاقی در کلام ۲۰۶، حضرت پس از استماع فحاشی برخی از یارانشان به اصحاب معاویه در جنگ صفین، آنها را از این عمل به شدت نهی کرده و در عوض، به تبیین مواضع دشمن و حالات و کردار آنها تشویق می‌نمایند. نیز از اصحاب خود می‌خواهند که به جای سب دشمنان، در حق آنها دعا کرده تا خونی بیهوده ریخته نشود و از گمراهی خارج شوند.

ملاحظه می‌شود که حضرت، دشنام به دشمن یاغی را هم مجاز نمی‌دانند و بدین سان، احترام به حریم خصوصی دیگران را به همگان می‌آموزند.

افشای اسرار

افشای اسرار در نهج البلاغه از دو جهت قابل بررسی است: نخست آنکه هر فردی، مسئول نگهداری از اسرار خویش است؛ به گونه‌ای که اختیار رازها همواره به دست او خواهد بود (نهج البلاغه، حکمت ۱۶۲) و چنین فردی، اندیشمند و عاقل است (نهج البلاغه، حکمت ۱۶۲ و حکمت ۴۸)؛ دوم آنکه افراد غیر، بایستی مراعات حریم شخصی دیگران را مد نظر داشته باشند؛ آنچنان که امام علی (ع) در مکتوبه ۵۳، ضرورت حفظ اسرار مردم را به مالک اشتر گوشزد می‌نمایند.

بی‌حیایی و فحشا

امام در خطبه «همام»، سیمای پرهیزگاران را به زیبایی ترسیم می‌نمایند. در یکی از توصیفات، اشاره به مقام عفت متقین کرده و آنها را پاکدامن می‌خوانند. همان عفتی که آنان را وادار به چشم پوشی از هوا و هوس می‌کند و به تعبیر دیگر، هواپرستی و گناه در نظرشان بی‌رنگ می‌شود؛ به گونه‌ای که از مشاهده صحنه‌های آلوده، متنفر می‌شوند (مکارم و همکاران، ۱۳۹۰، ج ۷، ص ۵۴۵). حضرت در جای دیگر، به دنبال ذکر خصال نیکوی سلمان فارسی، او را فردی می‌دانند که با دامن پاک از دنیا کوچ کرد (نهج البلاغه، خطبه ۲۲۸). در بخشی از خطبه ۸۴، امام علی (ع) ضمن تمبیح اعمال خبیثانه عمروعاص، بزرگ‌ترین نیرنگ او را کشف عورتش، برای فرار از دست حضرت می‌دانند و بدین شکل به یکی از نقاط ضعف بزرگ عمروعاص که همانا بی‌حیایی اوست، اشاره کرده و او را مورد عتاب قرار می‌دهند.

تجسس

حضرت علی (ع) بارها و در مناسبت‌های گوناگون به مردم توصیه می‌نمودند که پیش از پرداختن به عیوب دیگران، به عیوب خود پردازند و آنان را از تجسس در امور دیگران، در جهت پیدا کردن عیوب مخفی آنها، به شدت بر حذر می‌داشتند. ایشان در نامه ۵۳ نهج البلاغه، خطاب به مالک اشتر نیز همین نصایح را بیان داشته و به او یادآوری می‌نمایند که لازم است فرمانروای

اسلامی، پوشانندهٔ عیوب مردم بوده و ضمن عدم تجسس در امور پنهانی آنان، خواستار آشکار شدن ایرادات پنهانی‌شان نباشد؛ زیرا داوری آنچه از انظار عموم پنهان است، بر عهدهٔ خداوند است و هیچ‌کس حق تعارض به حریم شخصی را ندارد.

۳.۲. جلوه‌های نقض حریم خصوصی در فضای مجازی

با توجه به همه‌گیر شدن استفاده از وسایل الکترونیکی، اغلب افراد روزانه زمانی را در فضای مجازی می‌گذرانند. صرف نظر از اینکه با چه هدفی در این فضا حضور دارند و به دنبال چه هستند، خطراتی در زمینهٔ نقض حریم خصوصی، ممکن است گریبان‌گیر آنها شود. امروزه تصویری که افراد در ابتدای ورود تکنولوژی سایبر به زندگیشان، از تأثیر مثبت این فناوری داشتند، با دسترسی آزاد دیگران به حریم شخصی‌شان، نقش بر آب شده است؛ زیرا در عصری به سر می‌بریم که اطلاعات شخصی افراد از قبیل رمز عبور و نام کاربری، خریدهای اینترنتی، جست‌وجوها، عقاید و... در اختیار گردانندگان فضای مجازی قرار دارد.

متأسفانه امروزه امکان استفاده از حسابهای کاربری (اکانت‌ها) با هویت مجعول و مجهول در فضای مجازی به افراد سودجو این امکان را می‌دهد که با ساخت حساب‌های متعدد جعلی، اقدام به انواع کلاهبرداری، اخاذی، توهین و افترا و... در صفحات شخصی افراد نمایند و شوربختانه به راحتی، قابل شناسایی نیستند. ملاحظه می‌شود که فضای مجازی عاری از هر گونه قیود اخلاقی و انسانی به مسیر خود ادامه داده و مع‌الاسف حریم خصوصی افراد به کرات مورد تعدی قرار می‌گیرد و بدتر از همهٔ اینها، رشد روزافزونی است که در شرایط و امکانات فضای مجازی - اعم از گوگل و پیام‌رسان‌ها و... - صورت می‌گیرد و استفاده از هوش مصنوعی نیز تیر خلاصی است بر پیکرهٔ اخلاق و انسانیت؛ در این بخش، تلاش می‌شود مصادیق نقض حریم خصوصی در فضای مجازی، کشف و تحلیل شده و سپس میان این مصادیق، با مفاهیم آن در نهج‌البلاغه، تطابق صورت پذیرد.

گفتنی است که برخی از این مصادیق مجرمانه در فضای سایبر، محل تلاقی هر سه عنصر مال، نفس و عرض هستند؛ لکن در بررسی موردی، زیرمجموعهٔ مهم‌ترین بخش قرار داده شده اند. به طور مثال، هک یا نفوذ اینترنتی، می‌تواند در هر سه بخش مورد بررسی قرار گیرد، اما به

دلیل ارتباط نزدیک‌تر، در بخش سوم و در زیرمجموعه «تجسس» گنجانده شده است.

۲.۳.۱. در حوزه مربوط به اموال

کلاهبرداری

جرم کلاهبرداری اینترنتی یکی از مهم‌ترین جرائم علیه مالکیت است. فضای مجازی با وجود مزیت‌های فراوان، به دلیل ویژگی‌هایی مانند امکان تحصیل هویت‌های متعدد و جعلی و گمنامی و سهولت انجام اعمال خلاف، موجب مهاجرت بسیاری از جرائم به آن فضا شده است که کلاهبرداری یکی از آنهاست (نظری منظم و دیگران، ۱۳۹۸، ص ۲۱۷). کلاهبرداری، یعنی فریب با استفاده از ابزارهای متقابلانه با تیت تحصیل مال غیر. همان‌گونه که کلاهبرداری در فضای واقعی مرسوم است، در فضای مجازی نیز وجود دارد و تنها محیط ارتکاب آن و ابزارهای نیل به این هدف متفاوت هستند. کمیته تخصصی شورای اروپا در زمینه جرایم کامپیوتری تعریفی را از کلاهبرداری به شرح ذیل ارائه می‌دهد: «وارد کردن، تغییر، محو یا موقوف‌سازی داده‌های کامپیوتری یا برنامه‌های کامپیوتری یا دیگر مداخلات در پردازش داده‌ها که بر نتیجه پردازش داده‌ها اثر بگذارد و موجب ضررهای اقتصادی یا هر تصرفی در اموال شخصی دیگر، به قصد تحصیل منفعت اقتصادی غیرقانونی برای خود یا دیگری شود» (نجفی علمی، ۱۳۹۳، ص ۲۸). کلاهبرداری‌های اینترنتی عموماً از طریق سرقت هویت صورت می‌پذیرد؛ بدین شکل که افراد سودجو با سرقت اطلاعات شخصی کاربران، به جای آنها، دست به فعالیت‌های نظیر تقاضای وام، تراکنش مالی، تکمیل فرم کاریابی، اعلام ورشکستگی و ... می‌زنند و همه اینها در حالی صورت می‌پذیرد که کاربر اصلی از این تخلفات آگاهی ندارد (رجبی، ۱۳۹۸، ص ۱۱). امروزه ملاحظه می‌شود که کلاهبرداری‌های مالی تحت عنوان پرداخت سود سهام عدالت و یا پرداخت یارانه صورت می‌گیرد و بدین ترتیب اموال افراد مورد دستبرد قرار می‌گیرند. کلاهبرداری‌های اینترنتی از طرق گوناگونی به وقوع می‌پیوندند که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

سرقت از طریق فیشینگ

فیشینگ^۱ یکی از مهم‌ترین جرائم در فضای سایبری است. حمله فیشینگ یک روش برای دزدی اطلاعات بوده هدف آن اغفال کاربران به منظور دزدیدن اطلاعات خصوصی آنها است. سپس،

۱۱۷

اطلاعات رپوده شده مورد سوء استفاده مالی قرار می‌گیرد (شریفی و سیادت، ۱۳۸۶، ص ۱۵۷). در واقع، فیشینگ یک نوع حمله اینترنتی در سطح وب است که هدف اساسی آن سرقت مشخصات فردی کاربران است. در این حمله مهاجم تلاش می‌کند اطلاعات حیاتی و محرمانه کاربران مانند نام کاربری، رمز عبور، شماره کارت اعتباری و... را با فریب دادن افراد از طریق تغییر قیافه دادن و ظاهر شدن به عنوان یک شخص یا شرکت معتبر در ارتباطات الکترونیکی به دست آورد (شکری، ۱۳۹۰، ص ۷) و بدین ترتیب مرتکب سرقت‌های مالی شود.

کلاهبرداری از طریق اعلام برنده شدن در قرعه‌کشی یا لاتاری و یا پرداخت سود سهام

در این شیوه، کلاهبردار با دادن خبرهای کذب مبنی بر برنده شدن در قرعه‌کشی اینترنتی و ارسال مدارک جعلی و سوسه‌قربانی را برانگیخته و جهت ارسال جایزه، تقاضای مبلغی پول به عنوان حق بیمه و یا هزینه ارسال جایزه کرده و بدین صورت اقدام به کلاهبرداری می‌کند (نظری منظم و دیگران، ۱۳۹۸، ص ۲۲۹).

کلاهبرداری در معاملات آنلاین

در این نوع معاملات، معمولاً خریداران، ثمن معامله را از طریق چک و یا به وسیله پست برای فروشنده ارسال می‌کنند و فروشنده پس از دریافت پول، مبیع را برای خریدار ارسال می‌نماید. یکی از مهم‌ترین مشکلات برای خریداران، عدم ارسال کالا و یا ارسال کالای متفاوت با کالاهای معرفی شده در اینترنت و یا دریافت کالای معیوب است. برگشت خوردن چک خریداران نیز از مشکلاتی است که فروشنندگان با آن مواجه هستند (نظری منظم و دیگران، ۱۳۹۸، ص ۲۲۹).

سرقت اینترنتی دارایی‌ها

سرقت، به بالا رفتن از دیوار خانه‌ها خلاصه نمی‌شود. فضای مجازی به گونه‌ای معادلات زندگی بشر را متحول کرده که رذائل اخلاقی از دنیای فیزیکی به دنیای مجازی راه یافته و به شکل جدی‌تر و ترسناک‌تر بروز و ظهور یافته‌اند. سرقت از اموال دیگران یکی از این موارد است که به شیوه‌های ذیل در فضای مجازی بروز می‌یابد: الف) ربودن مبلغ خرید اینترنتی توسط برخی سایت‌ها و صفحات شخصی افراد؛ ب) برداشت اینترنتی پول از حساب‌های بانکی دیگران به وسیله هک^۱ یا نفوذ؛

1. Hacking

ج) سرقت زمان اینترنت؛، یعنی استفاده از زمان اینترنت شخص دیگر که بهای آن را پرداخت کرده است.

رشوه

رشوه بر اساس دیدگاه مشهور فقها (نک: شهید ثانی، ۱۳۸۶، ج ۳، ص ۷۴-۷۵؛ اردبیلی، ۱۴۱۴، ج ۱۲، ص ۴۸؛ کرکی، ۱۴۱۱، ج ۴، ص ۳۵؛ شیرازی، ۱۴۰۹، ج ۹۳، ص ۱۸۵) و نیز طبق قوانین موضوعه ماده ۵۹۰ و ۵۹۲ «قانون مجازات اسلامی» عبارت از مالی است که از طرف باذل پرداخت می شود تا به نفع او حکم شود. در واقع، رشوه این است که کسی وجه یا مالی را به طور مستقیم یا غیرمستقیم به فردی بدهد تا به نفع او حکم کرده یا کاری انجام دهد. تبلیغات غیر واقعی محصولات آرایشی و بهداشتی و سالن های زیبایی و رستوران ها و ... توسط سلبریتی ها، یکی از مهم ترین مصادیق رشوه در فضای مجازی به حساب می آید. برخی با پرداخت مبلغی به افراد مشهور، خواستار تبلیغات محصول یا حرفه ای خاص شده و بدین ترتیب با عوض شدن جای حق و ناحق، حریم خصوصی دیگران پایمال می گردد. هم چنین ممکن است برخی یا گروهی از افراد، با تطمیع هکرها، خواستار سرقت اطلاعات یا اموال مشتریان بانک ها شوند.

اخذی

اخذی به معنای «گرفتن پول، مال، سند و ... از مردم با جبر و تهدید» است (لنگرودی، ۱۳۷۸، ج ۱ ص ۱۹۵). بدیهی است تا زمانی که تهدید به مرحله عملی نرسد، اخذی نامیده نمی شود. اخذی نوعی اقدام مجرمانه است که به وسیله تهدید واقعی و گاهی شروع به عملیات تعرض صورت می پذیرد و مهاجم در قبال عملی نکردن تهدید خویش، تقاضای وجه یا طلبی می کند و وضعیتی را ایجاد می نماید که گاه به ایجاد تنش و جرح و گاهی قتل می شود؛ از این رو، می توان گفت چنین جرمی با مکانیسم هجومی خود، به گونه ای است که امکان تعرض به مال و جان و آبرو در آن وجود دارد (آل طاه و بشیری، ۱۳۹۸، ص ۲۴).

مجهول بودن هویت در فضای سایبر، به سودجویان این امکان را می دهد که با استفاده از ترفندهای گوناگون، به اطلاعات شخصی افراد از جمله شماره تلفن، آدرس ایمیل، عکس و فیلم های شخصی، گفتمان و گوهای خصوصی و ... دسترسی پیدا کرده و بدین ترتیب، زمینه اخذی در قبال عدم انتشار آن اطلاعات، فراهم می شود.

تطبیق مفاهیم حریم خصوصی در نهج البلاغه با مصادیق نقض آن در فضای مجازی (در حوزه اموال)

۲.۳.۲. در حوزه مربوط به جسم
 اگر چه امکان تعرض به حریم جسم افراد، - با توجه به عدم ارتباط فیزیکی کاربران با یکدیگر - در فضای مجازی، نسبت به دو حوزه دیگر کمتر اتفاق می‌افتد، لکن به هر حال فضای نابسامان مجازی، شرایطی را فراهم آورده که حریم خصوصی فیزیکی افراد نیز در معرض تعدی قرار می‌گیرد. در ذیل، اهم این موارد ذکر شده‌اند:

- (۱) قتل‌های سایبری؛
- (۲) آموزش ساخت سلاح‌های گرم و سرد هم‌چون کوکتل مولوتوف، از طریق ساخت کلیپ یا انتشار عکس‌نوشته و ...؛
- (۳) تبلیغ و فروش محصولات غیرقانونی از جمله داروهای تقلبی، روان‌گردان‌ها و مواد مخدر،

داروهای سقط جنین و ...؛

۴) خرید و فروش غیرقانونی سلاح‌های سرد و گرم توسط سایت‌ها و صفحات شخصی در پیام رسان‌ها؛

۵) تبلیغ سلاح توسط اراذل و اوباش و تشویق و ترغیب جوانان به درگیری‌های خیابانی؛

۶) تشویق به قتل و غارت و اعمال مجرمانه و یا اعتراضات خیابانی.

حوزه مربوط به جسم و جان

تشویق به اعتراضات خیابانی و قتل و غارت	تبلیغ سلاح توسط اراذل و ترغیب جوانان به درگیری‌های خیابانی	تبلیغ و فروش محصولات غیرقانونی	خرید و فروش غیرقانونی سلاح‌های سرد و گرم	آموزش ساخت سلاح‌های گرم و سرد	قتل‌های سایبری
--	--	--------------------------------	--	-------------------------------	----------------

نظریه مفاهیم حریم خصوصی در نهج البلاغه با مصادیق نقض آن در فضای مجازی (در حوزه جسم و جان)

۲.۳.۳. در حوزه مربوط به حیثیت و آبرو

فضای مجازی محیطی است که امکان نقض حریم خصوصی دیگران در زمینه حیثیت و آبرو در آن بیشتر از دوزمینة دیگر است. فضای بی‌قانون مجازی، سرشار از صحنه‌های بازی با آبروی افراد است. اگر چه ورود به محدوده روحی افراد و تعدی به حریم خصوصی آنان ممنوع است، لکن خود افراد نیز موظف به رعایت مسائلی جهت حفظ حریم شخصی شان هستند. چنانکه امیرالمؤمنین در نامه خود به حارث همدانی، درباره ضرورت حفظ آبرو توسط خود افراد این چنین توصیه می‌نمایند که افراد نباید آبروی خود را آماج تیرهای سخنان مردم قرار دهند (نهج البلاغه، نامه ۶۹). به هر صورت، نقض حریم خصوصی کاربران توسط افراد ناهنجار، موضوعی است که در این بخش مورد مذاقه قرار خواهد گرفت.

الف) شایعه‌پراکنی

شایعه‌پراکنی از مسائل نوظهوری نیست که به‌تازگی در جوامع مطرح شده باشد، بلکه در طول

تاریخ همواره بوده و آسیب‌های جدی به پیکره افراد و جوامع وارد کرده است. شایعه‌پراکنی همان گونه که از عنوان آن پیداست، تلاش جهت گسترش مطالبی غیر واقعی در جامعه است. مباحثی که روان افراد را تحت تأثیر منفی قرار داده و گاهی هتک حیثیت آنها را در پی دارد و به همین سبب ناقض حریم خصوصی آنها به شمار می‌رود. شایعات بی‌پایه و اساس در فضای مجازی، به سرعت منتشر شده و دیگر کاربران از کم و کیف آن اطلاع می‌یابند.

ب) پرده‌داری

گروهی از کاربران مخفی در فضای سایبری با اهداف خاصی از جمله مقاصد سیاسی، اجتماعی اقدام به هتک حریم‌های شخصی افراد جامعه کرده و ضمن افشای عیوب و اسرار دیگران، حیثیت آنها را لگدمال می‌نمایند. جنجال‌های سیاسی از سوی احزاب سیاسی از این جمله‌اند.

ج) سب و دشنام

نشر اظهار نظرهای توهین‌آمیز در صفحات کاربران، کامنت‌های توهین‌آمیز و حاوی مضامین دشنام‌گونه ذیل پُست‌های دیگران، نمونه‌هایی از بروز این مسئله در مجازی هستند.

د) افشای راز

اغلب اپلیکیشن‌ها و حتی برخی سایت‌ها، اطلاعات شخصی افراد را دریافت می‌کنند. نکته‌ای که شاید در ابتدای امر، برای برخی از افراد بی‌اهمیت به نظر برسد؛ لکن ممکن است این اطلاعات توسط افراد سودجو به سرقت رفته یا به هر طریقی به دست آنها برسد تا به سرعت منتشر شده و بدین ترتیب، مقدمات انواع کلاهبرداری‌ها و اتفاقات ناگواری فراهم شود. انتشار مسائل خصوصی زندگی افراد مشهور توسط پاپارادزی‌ها در فضای مجازی، افشای غیرمجاز داده‌ها (نشر اطلاعات شخصی دیگر کاربران از جمله عکس و فیلم‌های شخصی) نیز از مصادیق افشای راز در فضای مجازی است.

ه) اشاعه فحشا

اشاعه به معنای انتشار است و فحشا به گفتار و رفتار ناپسند و قبیح گفته می‌شود (ابن منظور، ۱۴۰۸،

۱۲۲

فصلنامه علمی-پژوهشی اخلاق پزشکی - سال ششم - شماره سوم - پاییز ۱۴۰۲

اج ۱۰، ص ۱۹۲). انتشار عکس‌ها و فیلم‌های مستهجن و هرزه‌نگاری‌های سایبری را می‌توان مرتبط با اشاعه فحشا در فضای سایبری دانست.

و) تجسس

همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، ماهیت ساختاری فضای سایبر با توجه به مجهول بودن هویت افراد، موجب سهل‌الوصول شدن دسترسی‌های گسترده به اطلاعات و داده‌های دیگران می‌گردد. هک (یا نفوذ) صفحه اشخاص یا سرک کشیدن به اطلاعات شخصی افراد، نمونه‌ای از این مورد است. هک، در واقع، جمع‌آوری غیرمجاز اطلاعات افراد است؛ برای مثال، دسترسی به ایمیل افراد و اطلاع یافتن از اسرار سیاسی مربوط به انتخابات، شنود و ضبط مکالمات و ... عملیات هک توسط بدافزارها صورت می‌پذیرد. بدافزارها یا نرم‌افزارهای مُخرَب، کدها یا برنامه‌های رایانه‌ای هستند که توسط مجرمان سایبری برای صدمه زدن به عملیات رایانه‌ها، سرقت رمزهای عبور، جمع‌آوری اطلاعات حساس و محرمانه، ارسال هرزنامه‌ها و دیگر مقاصد مغرضانه و آسیب‌رسان استفاده می‌شوند (Mariotti, 2014, p. 4). زمانی که بدافزارها روی سیستم نصب می‌شوند هرکدام می‌توانند بسته به نوع بدافزار تا اندازه‌ای کنترل سیستم هدف را به دست گرفته و اطلاعات مد نظرشان را استخراج نمایند (Zeltser, 2014, p. 1). بدافزارها انواع مختلفی دارند که می‌توان از ویروس‌ها، کرم‌ها، تروجان‌ها، باج‌افزارها و جاسوس‌افزارها به عنوان معروف‌ترین و مهم‌ترین بدافزارها نام برد. حبس در فضای مجازی نیز زیرمجموعه هک به حساب می‌آید. از جمله مصادیق حبس در فضای مجازی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱) استفاده‌ناپذیر کردن داده‌های رایانه‌ای افراد از طریق فرستادن ویروسی که فایلی از داده را به طور موقتی یا دائمی غیر قابل استفاده کند.

۲) استفاده از ویروس باج‌گیر که با نفوذ به سیستم قربانی، با جست‌وجو در اطلاعات سیستم، فایل‌ها را توسط کدهای رمزگذاری رمزگذاری می‌کند و سپس با ایجاد پیغام بر روی صفحه نمایش قربانی، از او درخواست مبلغی پول به صورت بیت‌کوین یا واحد پول اینترنتی می‌کند که قابل ردگیری نیست.

۳) کپی‌رایت در فضای مجازی، یعنی شخص با هک رایانه دیگری از طرق مختلفی همچون شکستن قفل و پسورد، بدون اجازه او به صورت عدوانی، اطلاعاتش را کپی کند (ایزدی فرد و دیگران،

سایبرتروریسم که به عنوان تحریکات سیاسی و حمله علیه اطلاعات سیستم‌های کامپیوتری، برنامه‌های کامپیوتری و اطلاعات تعریف می‌شود (Goodman & Rener, 2002) نیز در زمره‌های هک قرار می‌گیرد.

هتک حرمت و حیثیت افراد

- شایعه‌پراکنی: پخش شایعات با اهداف خاص؛
- پرده‌داری: جنجال‌های سیاسی از سوی احزاب و گروه‌های سیاسی؛
- سب: نشر اظهارنظرهای توهین‌آمیز در صفحات کاربران؛
- افشای اسرار: انتشار اطلاعات شخصی دیگران/ انتشار مسائل خصوصی زندگی افراد مشهور توسط پایا‌راتزی‌ها؛
- اشاعه فحشا: انتشار عکس‌ها و فیلم‌های مستهجن و هرزه‌نگاری‌های سایبری؛
- تجسس: هک صفحه اشخاص یا سرک کشیدن به اطلاعات شخصی آنها / شنود مکالمات.

تطبیق مفاهیم حریم خصوصی در نهج البلاغه با مصادیق نقض آن
در فضای مجازی (در حوزه آبرو و حیثیت)

۳. نتیجه‌گیری

در این پژوهش پس از بررسی دو مفهوم «حریم خصوصی» و «فضای مجازی»، ارتباط این دو با یکدیگر تبیین شد و گفته شد که یکی از مهم‌ترین آسیب‌های فضای مجازی که گریبان‌گیر کاربران می‌شود، نقض حریم خصوصی آنان است. فضای مجازی به عنوان آسیب اجتماعی نوین، یا بر اساس ماهیت ناشناخته و مخفی بودن هویت افراد، حریم خصوصی آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد یا به صورت اجباری، توسط اپلیکیشن‌های مجازی. جهت اثبات آنکه نقض حریم خصوصی در هر دو محیط واقعی و سایبری، با کیفیتی مشابه صورت می‌پذیرد، نکات

مربوط به نقض حریم، از نهج البلاغه استخراج شد و با مصادیق عینی آن در فضای مجازی تطبیق داده شدند. نتیجه آنکه از میزان اهمیت حریم خصوصی از زمان امام علی (ع) تا کنون، نه تنها کاسته نشده، بلکه ضرورت حمایت از این حق با ظهور فضای مجازی، بیش از پیش احساس می‌شود. ارائه راهکارهای عملی و جدی حمایت از حق حریم خصوصی بر مبنای آموزه‌های امیرالمؤمنین در نهج البلاغه، موضوع پژوهش‌های آتی خواهد بود.

فهرست منابع

* قرآن کریم.

** نهج البلاغه (تصحیح: صبحی صالح).

- ابن منظور، محمد بن مكرم. (۱۴۰۸ ق). لسان العرب. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- اردبیلی، احمد. (۱۴۱۴ق). مجمع الفایده و البرهان فی شرح ارشاد الازهان. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- انصاری، باقر. (۱۳۸۷). آزادی اطلاعات. تهران: انتشارات دادگستر.
- ایزدی فرد، علی اکبر؛ مؤمنی، عابدین؛ حسین نژاد، سید مجتبی؛ امیری سواد رودباری، فاضل. (۱۳۹۸). بررسی فقهی حبس داده‌ها در فضای مجازی. آموزه‌های فقه مدنی. ۱۱(۲۰).
- آل‌طاها، سید حسین؛ بشیری، عارف. (۱۳۹۸). نقدی بر قانون مجازات در ماهیت دفاع مشروع و رابطه آن با تهدید اخاذ به انتشار اسناد ناموسی در فضای مجازی. پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. ۱۹(۱۲)، ص ۱۹-۳۹.
- باستانی، برومند. (۱۳۸۳). جرائم کامپیوتری و اینترنتی جلوه‌ای از بزهکاری. تهران: انتشارات بهنامی.
- بحرانی، ابن میثم. (۱۴۱۷ق). شرح نهج البلاغه ابن میثم. (ترجمه: قربانعلی محمدی مقدم). مشهد: انتشارات مجمع البحوث الاسلامیه.
- دشتی، محمد. (۱۳۸۸). ترجمه نهج البلاغه. قم: انتشارات رسالت یعقوبی.
- دهخدا. علی اکبر. (۱۳۸۹) لغت‌نامه <https://abadis.ir/dehkhoda>
- راغب اصفهانی، حسین. (۱۴۱۲ق). المفردات فی غریب القرآن. (تحقیق: صفوان عدنان داوودی). دمشق: انتشارات دارالعلم الدارالشامیه.
- رجبی، علی محمد. (۱۳۹۸). حریم خصوصی در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی. تهران: نشر پشتیبان.
- شرفی، محسن؛ سیادت، سید حسین؛ صابری، علیرضا. (۱۳۸۶). نوار ابزار ضد فیشینگ علم و صنعت.

- چهارمین کنفرانس انجمن رمز ایران دانشگاه علم و صنعت ایران.
- شکری، شکرالله؛ برنگی، رضا. (۱۳۹۰). روش‌های تشخیص حملات فیشینگ و راه‌های مقابله با آنها (پایان نامه ارشد، دانشگاه علم و صنعت ایران).
- شهید ثانی، زین‌الدین بن علی. (۱۳۸۶ق). الروضة البهية في شرح اللمعة الدمشقية. بيروت: دار التعارف للمطبوعات.
- شیرازی، سید محمد. (۱۴۰۹ق). الفقه. بيروت: دار العلوم.
- صادقی، حسین. (۱۳۸۸). مسئولیت مدنی در ارتباطات الکترونیک. تهران: میزان.
- طاهری، محمدعلی؛ انصاری، مسعود. (۱۳۸۳). دانشنامه حقوق خصوصی. تهران: انتشارات محراب فکر.
- طریحی، فخرالدین، (۱۴۱۶ق). مجمع البحرین. (ج ۱). تهران: مرتضوی.
- کارل، هوسمن. (۱۳۷۰). حمایت از حریم خصوصی افراد در برابر حق آگاهی. (ترجمه: داوود حیدری). فصلنامه رسانه. ۷ (۳).
- کرکی، علی. (۱۴۱۱ق). جامع المقاصد فی شرح القواعد. بيروت: مؤسسه آل البيت (ع).
- لنگرودی، محمد جعفر. (۱۳۷۸). ترمینولوژی حقوق. تهران: گنج دانش.
- محسنی، فرید. (۱۳۸۹). حریم خصوصی اطلاعات. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- محقق حلی، نجم‌الدین. (۱۴۱۳ق). الرسائل التسع. قم: کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی.
- محمد نسل، غلامرضا. (۱۳۹۵). حقوق جزای اختصاصی؛ جرایم رایانه‌ای در ایران. تهران: انتشارات میزان.
- مرادی، رحیم؛ زارعی زوارکی، اسماعیل. (۱۳۹۶). آموزش اخلاق فناوری مبتنی بر آموزه‌های رضوی در بستر شبکه‌های اجتماعی مجازی. نشریه بین‌المللی میان‌رشته‌ای *Pure Life*، ۴ (۱۲)، ۹۰-۵۹.
- مسعودی، محمداسحاق. (۱۳۹۶). حریم خصوصی و نظارت اجتماعی از منظر قرآن و نهج البلاغه. قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها. معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی.
- مشکینی اردبیلی، علی. (۱۳۹۳). مصطلحات الفقه. قم: دارالحدیث.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران. (۱۳۹۰). پیام امام امیرالمؤمنین. قم: انتشارات امام علی ابن ابیطالب (ع).
- نجفی علمی، مرتضی. (۱۳۹۳). تقریرات درس تحقیقات جنایی در جرائم رایانه‌ای (مقطع دکتری جرم‌پایی، دانشگاه علوم انتظامی).
- نظری‌منظم، مهدی؛ مجیدی، عبدالله؛ هندیانی، عبدالله؛ وفادار، حسین. (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر بر جرم‌پایی کلاهبرداری در فضای سایبر. فصلنامه پژوهشنامه دانش انتظامی، ۲ (۲۱).

- Mariotti, J. (2014). *An introduction to malware*, <https://www.nesc.gov.uk/content/files/protected-files/guidance-files/An-introduction-to-malware>. Pdf.
- Prosser, W. L. (1960). *Privacy*. California Law Review, Berkeley, No 48 <https://doi.org/10.15779/Z383J3C>
- Solove, D. J. (2010). *Understanding Privacy*. Harvard College Publications, Cambridge, MA.
- Warren, S. D., & Brandeis, L. D. (1890). The Right to Privacy. *Harvard Law Review*, 4(5), 193. <https://doi.org/10.2307/1321160>
- Zeltser, L. (2014). What is malware? <http://securingthehuman.sans.org/newsletters/ouch/issue/OUCH-201402-en>. Pdf. 2016/5/1.

